

Harmonisk monisme

Om religionsopfattelsen i C.G. Jungs dybdepsykologi

C. G. Jung (1875-1961) står bag dybdepsykologien, der ifølge ham selv er uadskillelig fra en religiøs verdensopfattelse, da religion har en væsentlig betydning for individuationsprocessen. På grund af nutidens debat omkring sekularisering og ikke mindst afsekularisering, finder jeg det aktuelt at undersøge, hvilke af religionens aspekter, Jung anser for gavnlige for psykologiske processer, og på hvilken måde. Før der kan tages hul på den undersøgelse, må det først slås fast, hvordan Jung definerer begrebet religion. Da religionsopfattelsen er opgavens omdrejningspunkt, vil jeg ikke her redegøre for Jungs overordnede opfattelse af menneskets psyke, for arketyperne, det kollektive ubevidste eller hans metode, såfremt det ikke er aktuelt for analysen af hans syn på religion og dens virkning.

Jungs religionsdefinition

Jung definerer religion således: "Religion er [...] en *omhyggelig og samvittighedsfuld betragtning* af det, som Rudolf Otto træffende har kaldt det "numinøse", nemlig en dynamisk eksistens eller virkning, der ikke er forårsaget af nogen viljesakt." (Jung 1940:11) Jung er ikke interesseret i at fastslå, om dette *numinøse* er at betragte som en ånd, en dæmon, "en indflydelse fra en usynlig tilstedeværelse, der forårsager en bestemt særegen ændring af bevidstheden," (Jung 1940:12) eller noget helt fjerde. Det væsentlige er, at det, der betegnes som *religion*, er både substantielt og funktionelt.

Eftersom Jung i sin praksis mener at have oplevet nok analoge eksempler på en sådan *betragtning af det numinøse*, anser han nemlig religion for at være en substantiel, empirisk sag. Religion er desuden ikke noget, mennesket selv skaber, det "arves" gennem *det kollektive ubevidste*, og er således et grundvilkår, som alle mennesker har til fælles uanset deres øvrige konfessionelle¹ tilhørsforhold.

Det er i øvrigt et centralt aspekt af Jungs religionsdefinition, at han anerkender, at der findes forskellige veje til samme mål. Målet er den komplette individuation, dvs. det helstøbte, harmoniske menneske - *selvet*, og vejen dertil kan tage sig forskellig ud, men er i

¹ Jeg anvender Jungs begreb *konfession* for et dogmatisk fællesskab med en trosbekendelse, ritualer m.m. for at undgå at det forveksles med hans anvendelse af ordet religion om individets møde med det numinøse.

alle tilfælde afhængig af universelle arketyper og symboler, der går igen inden for alle konfessioner og også i psyken på mennesker, der ikke opfatter sig selv som religiøse. Han skriver selv: ”Psykologen må, når han indtager en videnskabelig holdning, ikke tage hensyn til nogen bekendelses krav på at være den eneste og evige sandhed. Han må rette blikket mod den menneskelige side af det religiøse problem, da han beskæftiger sig med den oprindelige religiøse erfaring, ganske uanset hvad bekendelsen har gjort ud af den,” (Jung 1940:14) og som sådan sidestilles alle religioner, eftersom Jungs overordnede subjekt er det religiøse menneskes psykologi og *ikke* religion som *konfession*, dvs. institution eller fællesskab med fælles trosbekendelse, normer og ritualer.

Jungs opfattelse af religions funktion er ligeledes funderet på individplan. Mange af Jungs redegørelser for religions funktion i individuationsprocessen tager udgangspunkt i drømmetydning. Han mener, at der i en tilstrækkelig mængde empirisk materiale optræder underbevidste symboler og arketyper i hans patienters drømme, og det dermed kan siges at være i drømmene, at det ubevidste møder det bevidste. Drømmetydning er derfor en vigtig metode til at integrere de undertrykte og ubevidste i det bevidste. På den vis er disse symboler og arketyper, der eksempelvis kunne være autoritetsfiguren *Gud-imago* eller *mandalaen*, der repræsenterer en helhed i harmoni/*selv*, et symbol på visse ting i psyken, der bør bearbejdes og integreres i bevidstheden. Når symbolerne er dannet, tydet, erfaret og accepteret er individet et skridt tættere på målet for individuationen, det harmonisk *selv*.

Gud-imago

Som navnet indikerer, er *Gud-imago* et gudsbillede, som ligner opfattelsen af den almægtige Gud inden for Abrahamsreligionerne. Det er en skrækindjagende figur, der forbindes med ærefrygt, dvs. frygt og fascination. I en tilføjelse til sin religionsdefinition formulerer Jung dette forhold mellem figuren og dens virkning således: ”Man kunne altså sige, at udtrykket *religion* betegner den særlige indstilling i en bevidsthed, der er blevet forandret ved erfaringen af det numinøse.” (Jung 1940:13) I dybdepsykologien er *Gud-imago* en psykologisk erfaring, der indtræffer når en person nærmer sig afslutningen på sin individuation, ikke ulig f.eks. Søren Kierkegaard stadielære, hvori den religiøse, der giver sig hen i tillid til noget højerestående, er det fuldkomne menneske. (Kierkegaard 1843A; 1843B) Når det kommer til Jungs dybdepsykologi, er det dog vigtigt at holde fast i, at selve integrationen af *Gud-imago*-erfaringen kun er ét element i en udvikling og derfor

ikke alene kan sikre et menneskes komplette individuation, og derudover, at det er underordnet, om der eksisterer en reel Gud, så længe *Gud-imago* bidrager til individuationen og menneskets psyke. I Jungs optik, er det altså ikke nok at være religiøs i den forstand, at man anerkender Gud som almægtig og frygter ham, bevidstheden indeholder, ligesom verdensreligionerne, mange andre facetter, og alle disse skal forenes i en større harmoni for at individuationen er komplet.

Skyggen

En facet af menneskets bevidsthed, som visse konfessioner såvel som samfund synes at undervurdere ifølge Jung, er *Skyggen*. Denne arketype dækker kort fortalt over de sider af personligheden, som mennesket ikke vil være ved, hvilket igen kan vises tilbage til det faktum, at den side af mennesket ikke er alment accepteret af samfundet eller mennesket selv. Jung anså det som et væsentligt problem, at den vestlige verden, der var præget af videnskab og protestantisme, havde en stærk tendens til at forholde sig kritisk til de naturlige, dyriske drifter, instinkter og lyster, som *Skyggen* symboliserer. Individuationen kan anskues som individets frigørelse fra samfundets sædvanemæssige og stereotype forventninger, og går netop ud på at nedbryde *Masken*, dvs. ansigtet udadtil, til fordel for at integrere *Skyggen* og det underbevidste, undertrykte *virkelige* selv i bevidstheden.

Neuroserne, som Jungs psykologi har til formål at behandle, betragtes som et produkt af, at individet er nødt til at fornægte visse dele af sin personlighed, for at leve op til de normer, som samfund eller konfession byder det at følge. Da mister mennesket balancen mellem det undertrykte og det velsete samt mellem bevidsthed og underbevidsthed, hvorpå det bliver helt ude af stand til at omgås det underbevidste, der af samfund og individ betragtes som abnormt, skammeligt eller ligefrem ondt.

Inden for kristendommen står djæveln som figur for mange af de samme egenskaber, som *Skyggen* gør i psykologien. Et godt kristent menneske forsøger djæveln og alt hans væsen, mens Jung mener, at alle menneskets naturlige, psykiske tendenser skal integreres i *selvet*, da det ikke kan nytte noget at undertrykke eller fortrænge et psykisk træk, der nu engang eksisterer.

Fortrængning kan resultere i, at mennesket projicerer sine egne skyggesider over på andre mennesker, eller i større udladninger af "ondskab", der da i sandhed er blevet til en negativ, destruktiv størrelse, fordi det ikke længere indgår i en harmonisk, jævn sammenhæng. Jung forklarer: "Naturen er på ingen måde barmhjertig over for ubevidste

syndere. Den straffer dem nøjagtig ligeså hårdt, som hvis de havde begået en bevidst overtrædelse. Vi finder således [...] at det netop er fromme mennesker, der – idet de er sig den anden side ubevidst – udvikler ganske særlige djævelske luner, der gør dem uudholdelige for deres nærmeste,” (Jung 1940:88) hvormed han udtrykker, at en længerevarende undertrykkelse eller fortrængning af personlighedens, ifølge bl.a. kristendommen, syndige skyggeside kun vil føre til en kraftigere udladning af de ”syndige” tendenser.

Forskellen på protestantisme og katolicisme

Abrahamsreligionerne, som Jung kalder *konfessioner*, anser han for at være en kritisabel erstatning for ”den *umiddelbare* religiøse erfaring.” (Jung 1940:54) Han anerkender dog, at de kan have en positiv effekt i og med, at de indeholder ritualer, der kan være gavnlige som *metoder til åndelig hygiejne*. I dette forhold skelner han mellem katolicisme og protestantisme, da han mener, at protestantismens ritualer er så svækkede, at de har mistet deres virkning. Selv formulerer han det således: ”Protestanten er alene med Gud. For ham findes der intet skriftemål, ingen absolution.” (Jung 1940:60) Jung mener, at det, at man inden for katolicismen trods alt kan skrifte o.lign., gør, at psyken ikke ligeså let bliver så belastet og disharmonisk, at det får konsekvenser. Fordi katolikker på flere måder hurtigt kan søge tilgivelse efter de har syndet, så fungerer den retning inden for kristendommen ofte i nogenlunde fred med det underbevidste, så *Skyggen* ikke fornægtes helt, men får sine små udladninger indimellem. Når der inden for protestantismen ikke findes noget ritual, der virker ligeså overbevisende som erfaringen af det numinøse, så får fornægtelsen af *Skyggen* for alvor konsekvenser.

Jung er sågar ikke bleg for at tilskrive protestantisme, videnskab og teknik 1. Verdenskrigs udbrud. Han skriver: ”Før krigsudbruddet i 1914 havde vi været helt igennem overbevist om, at verden kunne bringes i lave med rationelle midler.” (Jung 1940:59) Ifølge Jung viste krigen i medfør af sin kaotiske og tragiske natur, at fornuft alene ikke kan danne baggrund for en harmonisk verden, eller, som han selv kalder det, båndlægge den menneskelige psykes vulkan. Krigen indikerede, at alt ikke var, som det skulle være. Protestantismens medskyldighed kommer ifølge Jung til udtryk i, at stridigheder opstår, når et individ eller en befolkning projicerer deres egen skyggeside, som de ikke vil kendes ved, over på et andet menneske eller en anden befolkning. Dette er grunden til at krige opstår, og at man tænkte på fjenden som djævelsk.

Jung anerkender dog også, at protestantismen kan have en fordel. Til forskel fra katolikken, der har mulighed for hurtigt at komme over sine synder uden nærmere eftertanke, får protestanten i stedet dårlig samvittighed, og dårlig samvittighed, mener Jung, kan være en "himlens gave," (Jung 1940:61) fordi det tvinger individet til selvrefleksion, dvs. til at forsøge at forstå, hvorfor det handlede, som det gjorde, og da kan protestantismen særegenhed altså tilskrives en positiv virkning. Jung skriver: "Hvis menneskene blev opdraget til at se skyggesiden af deres egen natur, så kunne man håbe, at de ad denne vej også ville lære at forstå og elske deres medmennesker bedre," hvormed han udtrykker, hvordan menneskets anerkendelse af sin egen skyggeside kunne føre til en bedre verden uden krig, netop fordi det, hvis det forstod sig selv, så også ville forstå andre mennesker, da menneskers psyker som sådan er bygget ens op. Dårlig samvittighed fører altså til selvrefleksion, og selvrefleksion er, hvad individuationen går ud på.

Østlig monisme

Hvis man tør, kan hele problemstillingen om kristendommens syn på menneskepsykens skyggesider ifølge Jung formuleres som et spørgsmål om, at djævlens ikke anerkendes som den betydningsfulde og gyldige fjerde del, der burde tilføjes treenigheden. En sådan harmonisk *firhed*, som Jung i øvrigt anser for at være et generelt numinøst koncept, da han er stødt på tallet fire i et omfattende antal patienters drømme. Djævlens eksisterer i kristendommen, ligesom der eksisterer tilsvarende negative sidestykker inden for andre konfessioner, og Jung påpeger altså vigtigheden i, at mennesket anser den tilsvarende del i sin egen psyke for ligeså meningsfuldt, som djævlens i konfessionen.

I denne del af sin teori, trækker han sin inspiration fra de østlige religioner, konfessioner og kulturer, der ifølge ham i højere grad, end de vestlige, er funderet på en forståelse for, at modstridende aspekter komplimenterer hinanden, så de tilsammen bliver til en harmonisk helhed, hvor ingen af delene kan undværes.

Jung fortæller om modsætningsforholdenes natur: "Det er naturligvis en fundamental fejltagelse at tro, at når vi indser anti-værdien i en værdi eller usandheden i en sandhed, at værdien eller sandheden så skulle være ophævet. De er bare blevet *relative*. *Alt menneskeligt er relativt, fordi alt hviler på indre modsætningsforhold, thi alt er energetiske fænomener.*" (Jung 1943:85) Hele verden veksler i denne optik mellem modsætninger, fordi mennesket, og dermed dets opfattelse af verden omkring sig, er mangesidigt og i konstant udvikling. Alt er så at sige relativt, hvilket kan lade sig gøre, fordi

alt i mennesket, og for så vidt også udenfor, er energetiske fænomener, som af natur er modsætningsfyldte. Det er en tankegang, der udover at give plads til modsætninger, giver plads til fortolkning og til forskellige religioner, så det kan ses som endnu en forklaring på, hvorledes Jung opfatter alle funktionelle religioner som ”gyldige”.

Et andet, mere konkret eksempel på hans fascination af østlig tankegang er hans beskrivelse af Indiens templer: ”Indiens kultur og psykologi ligner landets templer, hvis skulpturer udtrykker hele universet, inklusive mennesket og alle dets aspekter og former for virksomhed – som helgen eller uhyre.” (Jung [1986]:57)

De to citater tilfælles illustrerer, at det er den monistiske forestilling om verden som en helhed, der danner grund for Jungs menneske- og verdensopfattelse. Desuden går hans tese om det kollektive ubevidste på, at hele verden i alle dens afkroge synes at være forbundet af en universel kraft, nemlig religion i bred forstand.

Relativisme og harmoni

Man kan sige at relativismen underbygger den gængse opfattelse af, at Jung er individualist, men det kan tilføjes til den opfattelse, at han ser det fuldendte individ som et godt grundlag for en fuldendt verden, netop fordi alting hænger sammen, og hvis man forstår sig selv og sin psyke som modsætningspræget men harmonisk, så vil man også forstå verden og dens modsætninger.

Jung giver plads til relativisme på bekostning af den ellers så gennemsyrende rationalisme, hvis natur ikke rækker til at forklare menneskets psykologi. Ifølge Jung tages det bedste udgangspunktet for en harmonisk verden i individet og dets umiddelbare religiøse oplevelser, men det er en vekselvirkning, idet de samme principper går igen fra samfund til psyke til religion: ”Erfarer man sig selv, og erkender man omsider mere eller mindre tydeligt, hvem man er, så forstår man også noget om Gud og hvem Han er.” (Jung [1986]:53)

Litteratur:

Jung, C. G.: Drøm og selverkendelse (1986), udvalgt af Franz Alt, Klitrose (dansk udg. 1988)

Jung, C.G.: Psykologi og religion (1940), Gyldendal (dansk udg. 1968)

Jung, C.G.: To skrifter om analytisk psykologi, Gyldendal (dansk udg. 2001)

- Om det ubevidstes psykologi (1943)

- Relationerne mellem Jeget og det ubevidste (1935)

Kierkegaard, Søren: Frygt og Bæven (1843) A

Kierkegaard, Søren: Enten - Eller (1843) B